

Jonathon Green

A szlengről komolyan Egy szlengszótáríró gondolatai

*On croit que l'on maîtrise les mots,
mais ce sont les mots qui nous maîtrisent.**

Alain Rey

Lexikográfus vagyok: szótáríró. Pontosabban szlengszótáríró. Franciául *lexicographe*, ami úgy hangzik, mintha egy gép neve lenne. Ezt az elképzelést teljes mértékben elfogadhatónak tartom.

Ez az, amivel foglalkozom. Amivel már 30 éve foglalkozom, és ha közönségem és egészségem megengedi, egészen addig szándékomban is áll foglalkozni, míg egy napon rá nem zuhanok a billentyűzetre — vagy a technológiai fejlődés újabb vívmányára. A *nyugdíjba vonulás* kifejezés nem található meg egyik szótáramban sem.

Valójában mit is csinálok? Nem teszek mást, csak egyedül ülök egy szobában egy számítógép-képernyő előtt, valószínűleg a bal oldalamon egy könyvvel, melyet egy kiselejtezett láncdarab súlya tart nyitva, jobbomon a fal, tele sok-sok egyéb könyvvel, melyek nemcsak könyvek, hanem munkaeszközök is — és egyben kiterjesztései és védőbástyái is léteznek. Némelyiket ráadásul én magam írtam. Ezzel a képernyővel, a könyvekkel és könyv formájú eszközökkel szavakra vadászom. És azáltal, hogy ezeket a szavakat betűrendbe teszem, megnevezem és meghatározom, létüknek szavakkal háttért biztosítok, majd még több szóval illusztrálom a használatukat, egy újabb olyan könyvet készítek, melynek célja, hogy minden másféle könyvnél inkább eszköz legyen. Referenciamű, amelynek alapját a kemény munka és a tudományosság adja, és amelyhez hozzájárul egy bizonyos érzék, amelynek köszönhetően megtalálhatjuk az értékeket ott is, ahol mások nem számítanak rá. Információval szolgál, jó esetben megbízható és hiteles információval.

Ez a szándék. Bízom benne, hogy ilyen a végtermék is. Még akkor is, ha a közeli jövőben valószínűleg nem találkozunk már efféle keményfedeles munkákkal, nem fognak megjelenni nyomtatásban, és papíron sem lesznek elérhetőek.

* Francia: „Azt hisszük, hogy mi uraljuk a szavakat, valójában azonban a szavak uralnak minket” (<http://www.delaservitudemoderne.org/szoveg.html>).

Kutatásaimat is egyre inkább a digitális világ határozza majd meg, de a jelenlegi munka, ami jóval azelőtt kezdődött, hogy ez az új világ széles körben elérhető lett volna, elsősorban még ezeknek a könyv alakú eszközöknek a terméke marad. Szóval, ha ránézek a polcaimra, melyeken Londontól Párizsig 5000 kötetes könyvtáram legjobb darabjai állnak, mi is az, amit láthatok?

Mintegy ezernyi alkotás: ahogy fentebb is említettem, számomra ezek munkaeszközök, a „szakmám eszközei”. Szótárak. A 16. századi tolvajnyelvi szójegyzékek hajszálpontos másolataitól a nagy szeretettel összegyűjtött 18. századi első kiadásokig, és tovább, saját legújabb próbálkozásaimig. Van néhány mű, melyet barátaim alkottak, akik hozzám hasonlóan, „szakmabeliek”. És ne feledkezzünk meg arról a több tucat könyvről sem, melyek — számomra legalábbis — csak a British Library xeroxgépein keresztül vagy a New York-i Közkönyvtár másológépei által léteznek (42. utca, az oroszok mögött).

És mi található még a polcokon a szótárak mellett? Könyvek szavakról, könyvek szavakkal, könyvek kifejezetten a szlengről, könyvek, melyekből a szleng származik, könyvek a városokról, ahol a szleng tenyészik, könyvek börtönökről és bűnözésről — azokról a közegekről, melyekben a szlenget a legrendszerezesebben használják. Polcok tele referenciakönyvekkel még egy Wikipedia és specializálódottabb online társai előtti világból. Tizenkét kötet és azoknak a kiegészítései az 1933-as *OED*-ből¹, illetve a négy későbbi kiadás, melyek 1972 után jelentek meg, valamint a három kötetnyi kommentár, amely ezeket követte. A számítógépem korábban a CD-s verziót használta, most már az online kiadásra álltam rá. Ehhez magam is hozzájárulok. Sem az OUP², a szótárak kiadója, sem én nem fogom többé a nyomtatott verziót látni.

Ezek a szótárak nincsenek tökéletes állapotban. Az első kiadásokat valóban nagy becsben tartom, és próbálok rájuk vigyázni, de mindenekelőtt használom őket. És néhányuk, különösen az újabb darabok, melyeket szükség esetén akár pótolni is lehet, olyan ütött-kopottak és sebzettek, mint egy mesterember szerzeményei. És legalább annyira értékesek is használójuk számára.

És aztán, mivel ostobaság lenne elfeledkezni a legfontosabb modern eszközről: ott a számítógépem. A legelső gép 1983 vége felé jelent meg az asztalomon. A legkorábbi IBM PC. 4,77 megahertzen futott, 14 colos monokróm monitorral büszkélkedhetett, és fényét a félelmetesen drága bónusz tartozék, a 20 megabájtos külső merevlemez emelte. Meghajtójába 5,25-ös flopiakat lehetett tenni, melyek — épp mire hozzászoktunk volna ahhoz, hogy furcsa nevüket dicső lezsérséggel kiejtsük —, szinte pillanat alatt eltűntek. Felváltotta őket a 3,5 colos kémenylemez, majd a CD-ROM, melyen a legtöbb mai szoftvert tárolják —

¹ *OED* = *Oxford English Dictionary* [Oxford angol szótár]. (A szerk.)

² OUP = Oxford University Press. (A szerk.)

legalábbis azokat (és ma már szinte minden esetben így van), melyeket nem a netről töltenek le. És a tárhely már a terabájtokat is eléri.

A számítógép összesen 7000 fontba került. Öt évembe telt, míg visszafizettem édesapámnak a kölcsönt, amely javarésztét fedezte. Hét rugó: manapság alig tudnék olyan gépet találni, melyre akár egyet is elkölthetnék.

És az irodámon túl? Nem vagyok nagy könyvtárhasználó, legalábbis ami munkám helyszínét illeti. A párom számtalan napot töltött a British Library dokumentumaiban elmélyedve, de én vágyom a magányra, s meg is őrzőm azt. A nyilvános helyeken ki nem állhatom a nyugalom hiányát, még akkor is, ha ott-hon a polcok kínálta összes lehetőséget kimerítve a források hiányán kesergek. Most a web, különösen a Google Book Search megoldja ezt a problémát. Csak a London Library tekinthet hűséges látogatójának. Sok dolgot kínál, nem utolsósorban a szó szerint vastag porral borított polcok sorainak szörnyűséges *memento mori*-ját, ahol háromkötetes regények sorai székelnek érintetlenül, mindegyik egy-egy egykori bestsellert képviselve, noha íróik — azt nézve, hogy ma megnyit tudunk róluk —, mintha nem is léteztek volna. M. E. BRADDON, HENRY KINGSLEY, GEORGE WHYTE-MELVILLE... mind eltávoztak, és őszintén szólva el is felejtették őket. Kivéve engem, aki oly értékesnek találtam forrásként történeteiket.

A könyvek, mint ahogy azt ANTHONY POWELL is megjegyezte, tényleg berendeznek egy szobát.³ Az összes rendelkezésre álló falfelületet padlótól mennyezetig polcokkal borítva különben sincs hely alternatív dekoráció számára. Csak négy kép szolgál díszítésként —ezekből két akvarellt (egy almákat és egy körtéket ábrázol) a párom festett, aki velem ellentétben multitalentum. A további kettő (az egyik egy folyóirat-illusztráció, a másik egy fénykép) a *fuck* ['baszik'] szót ábrázolja. Az én viccem: „Almák és Körték”⁴ és „Baszás”: rímelő szleng és csúnya szavak — ez a szleng érzékelhető teljessége.

* * *

Bár a lexikográfia a legtágabb értelmezés szerint („bármely tevékenység, melynek segítségével egy személy rendszeresen jövedelemhez jut”) manapság *foglalkozás* (*profession*), azonban nem jelenti ugyanezt a terminus egykori értelmezése szerint: hajdan csak a törvénykezés vagy az egyház nyújthatott ilyennek minősíthető pályát, és e pályák körébe esetleg még a hadsereget is be lehetett vonni. Tevékenységem — és úgy vélem, így volt ez elődeim esetében is — nem minősíthető olyan foglalkozásnak, ami hosszadalmas képzést és formális

³ „A könyvek tényleg berendeznek egy szobát” ANTHONY POWELL könyvének címe (*Books Do Furnish a Room*, 1971). (*A szerk.*)

⁴ Az *apples and pears* [almák és körték] az angol rímelő szleng egyik közismert kifejezése, a *stairs* 'lépcsők' szóra rímel, és ezt is jelenti. (*A szerk.*)

képesítést követelne meg. Vannak ugyan egyetemi lexikográfiai kurzusok, de nem tudom, hogy az ott végzett hallgatók közül hány is dolgozik most szótárkészítőként. Az eredeti *OED*-csapat JAMES MURRAY⁵ alatt abból indult ki, hogy az újoncoknak mindent elkerülhetetlenül az elejétől kezdve kell megtanítani, bár ahol lehetett, hasznosították a kezdők különféle tapasztalatait, így például MURRAY a saját filológiai jártasságát. A legfőbb minősítés tehát — úgy tűnik — nem más, mint a gyakorlat. Lehet, hogy nem tesz tökéletessé — a tökéletesség egyébként sem érhető el egy szótár esetében —, de az ember idővel csak-csak fejlődik. Időnként azt mondom magamnak, hogy 23, vagy legalább is 33 évesen is meg tudtam volna azt tenni, amit most csinálók a 63 évemmel, de a tapasztalat mást mutat. A késő harmincas éveim próbálkozása (első írásom egy szlengszótárról) erősen kezdetleges kísérlet volt csupán. Mondhatnám ugyan, hogy egyszerűen nem dolgoztam elég keményen, de méltányosan szólva: nem hinném, hogy sok fogalmam lett volna arról, hogy mit is csinálók.

Az imént a „szakmám” eszközei kifejezést használtam a referenciakönyvek és az egyéb általam használt források esetében, s ugyanígy idesoroltam a számítógépet is, amely az adatbázisomat tartalmazza, azonban a lexikográfiát mégsem tekintem szakmának (*trade*). (Még akkor sem, ha annakidején „a szakma” kifejezés jelenthette egyszerűen a kiadók és könyvveresek világát is.) Miképpen a *foglalkozás* megnevezés, a *szakma* is tág értelmezéseket kínál, melyeknek alapja a megélhetés biztosítása, és ebbe akár beletartozhatna a lexikográfia is, ellenben a *szakma*, legalább is angolul a *trade* kifejezés, valamiféle kereskedést is magában foglal, vásárlást és eladást; s a lexikográfus ezek egyikét sem teszi. Ha a „Murray és társai”-t néha lenézték is az akkori Oxford magas rangú képviselői, ez nem tevékenységük állítólagos alsóbbrendűsége miatt volt, hanem mert az aféle emberek, mint az arrogáns JOWETT, a Balliol igazgatója⁶, szilárdan hitték, hogy ők mindezt jobban csinálnák, azt nem is említve, hogy gyorsabban. Természetesen a szótárkészítők soraiban egyértelmű hierarchia létezett. Az oxfordi lexikológiai professzor, CHARLOTTE BREWER leírta, hogy a kiadó nagyjai, ha talán nem is maguk a szótárkészítők, hogyan tekintettek a „kis emberekre”, alkalmazottaik alsóbb rétegeire: felülről nagyon is lefelé. Ez a hozzáállás azonban tágabb értelemben is igaz volt. A Kiadó és a Szótár közötti, mindig viszályoktól terhes viszonyban elszomorító leereszkedés látszik az előbbi részéről az utóbbi felé, jóllehet a megjelenés napján a kiadó nagyjai lelkesen sütkéreznek egy olyan eredmény dicsőségében, melyet mint kiadók, kiket nem a tudomány, hanem a költségek érdekelnek, oly sok tekintetben hátráltattak.

⁵ Sir James Augustus Henry Murray (1837–1915), skót lexikográfus és filológus, az *Oxford English Dictionary* első szerkesztője. (Forrás: Wikipedia.) (A szerk.)

⁶ Benjamin Jowett (1817–1893), az Oxfordi Egyetem befolyásos tanára és adminisztratív reformok végrehajtója; teológus, hírneves Platón-fordító. Az oxfordi Balliol College igazgatója volt. (Forrás: Wikipedia.) (A szerk.)

S így mi is marad a *foglalkozás* és a *szakma* elvetése után? Választásunk a *mesterember*-re (*craftsman*) esett. Vagy a *mesternő*-re (*craftswoman*). De semmiképpen sem a „*mesterszemély*”-re (*craftsperson*), ami ellen nem azért tiltakozom, mert valami udvariatlan fráter lennék, hanem mert ez a szó, mely annyira jellemző azokra az esetekre, melyekben az ideológia felülkerekedik a stíluson, egyszerűen csúnya.⁷

Mesterember: készítő, újító, feltaláló, ezermester. „Elavult szó” — jelenti ki a *craftsman* kapcsán 1989-es, változatlan kiadásában az *OED*, pedig biztosan nem erről van szó. Mert szótáríróként pontosan ezt tesszük. A lexikográfus, szó szerinti fordításban, megírja a szótárt. De a lexikográfus nem csak ír, hanem alkot is. A *mesterember* kifejezés szinonimája a *művész* szónak is, amennyiben a művész általános értelemben utal a hozzáértésre. Kétségtől emiatt adta ERIC PARTRIDGE 1963-as munkájának a *The Gentle Art of Lexicography* [A lexikográfia nemes művészete] címet. Fizikai képességekkel nem rendelkező ember vagyok, pont olyan, akire annak idején kitalálhatták a kétbalkezes kifejezést. Tudok főzni, némi amatőr szintű hozzáértéssel és határozott lelkesedéssel, de ahol kézügyességre van szükség, abszolúte semmi esélyem. Soha nem vezettem autót, nem sportolok, és ha valamilyen testmozgást kellene végeznem, akkor az a futás lenne — még hozzá olyan gyorsan, amennyire csak bírok — annak a legapróbb felvetése elől is, hogy bármi olyan tevékenységbe keveredjek, ami a „csináld magad” kategóriába sorolható. Én a szavak embere vagyok, nem a cselekedeteké. Azonban —még ha ez talán túl romantikusan is hangzik — ahogy a szótáron dolgozom, kezem kiterjesztéseként láthatatlan eszközök vesznek körül, és nem csupán könyvek. Egy sebészkes a nem odatartozó anyag kivágásához, harapófogó, hogy egy rosszul elhelyezett idézetet megfelelő helyre húzzak, reszelő és gyalu a definíciók csiszolásához, dörzspapír a végső simításokhoz. A tökéletes szócikk — egy címszó mindazzal, ami hozzátartozik — ugyanolyan eleganciát kell, hogy mutasson, mint egy tökéletes bútordarab. Nem merném azt sugallni, hogy minden próbálkozásom ilyen sikeres, de olykor — különösen egy-egy „nagy” szó esetén, amely definíciók, aldefiníciók, derivátumok, összetételek és szószerkezetek sokféleségét tartalmazza — az ember úgy érzi, mintha alkotott volna valamit, és nem csak valami szavakból állót, hanem egy valamilyen módon fizikai, megérinthető és mindenekfelett használható tárgyat.

* * *

Bárhogyan próbáljuk is definiálni, ha objektíven nézzük (valójában, ha szubjektívan nézzük, akkor is, például hajnali három órakor, melynek torzító tükre

⁷ Célzás arra a feminista törekvésre, hogy az angol foglalkozásnevek végén álló *-man* 'ember, férfi' tagot (*policeman* 'rendőr', *fireman* 'tűzoltó' stb.) a nemre való utalás nélküli *-person* 'személy' váltsa föl. (A szerk.)

minden álmunkat éber rémálommá változtatja), amit teszek... mondjuk csak kedvesen azt, hogy furcsa. Talán nem is furcsa munka ez, de nem is valódi abban az értelemben, ahogyan az emberek az ilyen elfoglaltságokról gondolkoznak. Legjobban ismert definíciója a robotoláson alapszik, vagy még inkább a robotolón, magára a személyre utalva. És hogy tovább súlyosbítsuk a helyzetet: miközben napjaink világában a „bármit elérhetsz” és az „élj teljes életet” elvek uralkodnak, a szóban forgó robot teljesen értelmetlen. A férfi, aki a „robotol” (*drudge*) kifejezést lejegyezte (ha azon munkája alapján jellemezzük, amelynek köszönhetően elsősorban emlékeznek rá), egyszerűen csak ilyesféle rabszolga volt — de kevesen voltak bármikor is kevésbé rabszolgák, mint ő, illetve gondolták kevésbé azt, hogy rabszolgaságban élnek. És ha azt nézem, hogy mi volt az, amit ő végzett, és mi az, amit én teszek — szótárak készítése (és esetemben egészen pontosan szlengszótárak készítése) —, akkor nem érzek több rabszolgaságot (legyen az értelmetlen vagy sem), mint SAMUEL JOHNSON, amikor 1755-ben ezt a definíciót belefoglalta hétéves munkájának kiadásra szánt gyümölcsébe, a *Dictionary of the English Language*-be [Az angol nyelv szótára]. Ezzel nem kívánom magamat JOHNSONhoz hasonlítani, de nyomdokaiba akarok lépni, elfoglalni helyemet örökösei között. És erre szégyenérzet nélkül büszke vagyok.

Nem JOHNSON volt az első szótáríró (másfél évszázad angol szótárai léteztek már műve előtt, sőt, jóval több, mielőtt ROBERT CAWDEY úttörő műve, a *Table Alphabetical* [Alfabetikus táblázat] 1604-ben megjelent volna, még ha ezek leginkább csak segédanyagok voltak is a latinból való fordításhoz) —, de JOHNSON volt az első szótáríró, aki igen nagy hatást tett a közgondolkodásra. Könyve maradt „a” megbízható szótár, egészen addig, amíg a *New English Dictionary* [Új angol szótár] (melyet aztán átneveztek *Oxford English Dictionary*-re [Oxford angol szótár]) 1888-ban meg nem jelent. JOHNSONT szótára névadóvá tette, rajta kívül csak ketten értek el ilyen nagyságot: Amerika WEBSTERje, és PARTRIDGE, a 20. századi brit szlengszótárral. De a szótárírók — még a modern időkkel megelőzően is, amikor nem a csapatok, hanem az egyének számítottak — általában névtelenek voltak. És különösen így volt ez azoknál, akik erőfeszítéseiket a szlengre koncentrálták. Marginális szókészlet, marginális személyektől. És így ők — kivéve számunkra, szakmabeliek számára — ismeretlenek. Néhányan a szó szoros értelmében azok: B. E., Gent., kinek az 1698 környékén megjelent *New Dictionary Ancient and Modern of the Canting Crew* [kb. Régi és modern tolvajnyelvi szótár] c. műve semmi mást nem hagyott hátra, csak szerzője monogramját és a középosztály felső rétegéhez való tartozásának kinyilatkoztatását; a hasonló című 1725-ös szlengszótár pedig egyáltalán nem tüntetett fel semmilyen szerzőt. Egészen a 19. század végi JOHN FARMERig, aki már a fotográfia korszakában született, szinte mindannyian egyformán arctalanok. JOHNSON ugyan olajfestményt rendelt magáról barátjától, JOSHUA REYNOLDStól, nem is említve az öt versben megörökítő színészt, DAVID GARRICKot, de a JOHN CAM-

DEN HOTTEN- és PIERCE EGAN-féle szerzőkre ez nem volt jellemző. Kivétel volt ez alól JOHNSON kortársa, FRANCIS GROSE, akinek a portréja címlapképként látható munkájának 1823-as kiadásában. Egy lenézett szókincs gyűjtői és rögzítői ők, életrajzuk legjobb esetben is vékonyka, és csak a szavaiknak köszönhetően, pontosabban mások szavainak köszönhetően léteznek.

A lexikográfia nem szolgál dinasztiákkal, még akkor sem, ha az *OED* szerkesztője, JAMES MURRAY saját gyerekeit is beállította segítőknek. Nincsenek szótárkészítő famíliák, ahogy azt orvosok, ügyvédek és sportolók esetében megfigyelhetjük. Ez a különös munka nem olyan, amire az utódok önként vállalkoznának. A szlengszótárírókat mások csinálják az emberből, vagy még inkább az ember azzá válik, de nem ennek születik, hacsak úgy nem érzi valaki, hogy a munka, amelynek (ahogy arra egy szép napon rádöbben) életét szentelte, nem is lehet más, mint amire született.

Ha elődeimet veszem számba, nem látok semmi olyat, szótáraikat kivéve, ami összekötné őket. Mindennek ellenére, arra az egy-két tucatnyi szlenggyűjtőre, kiknek nevét a legkisebb biztatásra fel tudom sorolni, úgy tekintek, mint a második családomra; ez az egyetlen familia, melyhez önként csatlakozom.

Az első szlenggyűjtő 1530 körül egy nyomdász volt, aki állítólag CAXTON-nak, Britannia első nyomdászának volt a tanonca; a második harminc évvel később semmilyen életrajzi adatot sem hagyott maga után; a harmadik bíró volt, őt néhány színműíró követte. B. E., mint azt említettük, csupán monogram maradt. Egy századdal később találkozunk FRANCIS GROSE antikváriussal és milíciakapitánnyal: nagydarab ember, kinek vaskos fizikuma illetet vezetéknevéhez (az angol *gross* otrombát jelent), és akiről az járta, hogy a hentesek könyörögtek neki, hadd hirdessék róla, hogy boltjukat pártfogolja, így kívánván rávenni az embereket annak a húsnak a vásárlására, amely hozzájárult GROSE kiemelkedő derék-bőségéhez. JOHNSON ismerőse, ROBERT BURNS barátja tényleg olyan kövér volt, hogy egy estényi, a londoni kocsmákban folytatott szlenggyűjtés után szolgáljának egy nagyobb bőrszíjjal kellett ágyához rögzítenie, különben attól lehetett volna tartani, hogy forgolódásában a Kapitány hasa túlrad az ágybetéten, és egész teste követi a földre. GROSE utóda PIERCE EGAN sportújságíró volt, a *Life in London* [Londoni élet] című bestseller szerzője, kinek kor- és vetélytársa az a JOHN BADCOCK (avagy „JON B.”) volt, aki életét EGAN plagizálásának szentelte, beleértve saját szlengszótárának ugyanabban az évben való megírását, mint amikor EGANÉ megjelent. A 19. század közepén JOHN CAMDEN HOTTEN (néha a költő SWINBURN társaként) pornográfiát is írt, melyet „virágoskertjének” nevezett, és a címek között olyanokkal találkozhattuk, mint a „Romance of the Rod” [A virgács románca]. JOHN FARMER örökös szegénységtől szenvedve az elismert spiritiszta szerepébe menekült, ALBERT BARRÈRE franciát tanított a még fiatal és tapasztalatlan SANDHURST-nek és ERIC PARTRIDGE-nak, aki miután elhagyta Új-Zélandot, hogy Flandriában harcoljon, saját maga akart kiadót alapítani, hogy ne

kelljen egyiket sem szolgálania. Végül megemlíteném még Kaliforniában dolgozó kortársamat, TOM DALZELLt, aki tapasztalt munkajogi ügyvéd. Én bizonyos értelemben kivétel vagyok: nem igazán tudom megmondani, hogy mik voltak a céljaim 1969-ben egyetemi tanulmányaim befejezése után. De határozottan szavakkal akartam foglalkozni. Természetesen vannak még mások is, de nem sokan: nem vagyunk éppenséggel népes társaság.

És mi is ez a furcsa munka, amely mellett mindegyikünk elkötelezte magát? Találunk egy szót vagy kifejezést, melyet természetéből adódóan jóval gyakrabban használnak szóban, minthogy papíron rögzítenék, betűrendbe illesztjük, meghatározzuk, felvázoljuk etimológiai hátterét (a szó eredetét vagy történetét), különböző helyesírási változatokat adunk meg, és ha történeti elv alapján dolgozunk (mint én, mert egyébként társaságunknak csak kis csoportja közelít így a szlenghez), akkor felfedezéseinket példákkal, idézetekkel szemléltetjük, melyek képességeik és képességeink szerint legjobban megmutatják, milyen módon is működik az adott szlengszó. Ezzel a módszerrel készítjük, majd megjelentetjük szótárainkat. Nem különbözik ez igazán más szótárak készítésétől, talán csak annyiban, hogy ha a sztenderd angol az intézményesség nyelve, akkor a szleng ennek antitézise, amit én *ellennyelv*-nek nevezek, és ami saját játékszabályai szerint működik. Nekünk, a szleng gyűjtőinek és elemzőinek ezt mindig figyelembe kell vennünk.

Mégis, ha a lexikográfus tényleg rabszolga volna is (annak alapján, ahogyan a szelektálást, definiálást, etimologizálást és az idézetek gyűjtését végezzük, ki is tagadná, hogy a szótármunka egyes állomásai nagyon is fáradtságosak), amint a munka megjelenik, és elkezdik használni, a slampos báb pillangóvá változik. A szótár („Benne van a szótárban?” „Megnézem a szótárban” „Nincs benne a szótárban?”) mint egyfajta nyelvi intézmény, meglehetősen biztos alapokon nyugszik. Ez így van a szlengszótárak estében is. A befejezett munka felülemelkedik készítésének folyamatán és használóin, s azzal, hogy használói bizalmukba fogadják, egyfajta hivatalos tekintélyt ruháznak a szerzőre; ez a lexikográfust kisebbfajta, bár ismeretlen istenséggé teszi. Nagyon kis istenség ugyan, de mint minden hit vezéralakját, az ilyen istenséget is a megcáfolhatatlanság mítosza övezi. Egy olyan mindenhatóság, melyet lehet ugyan tisztelni, de közben meglehetősen hamis. A szótárakat emberek készítik. És mindannyian tudjuk, hogy ez mit jelent.

* * *

Kapcsolatom a szlenggel 30 éve kezdődött. A szótár, melyet akkor készítettem, 11 500 címszót tartalmazott, s az egész — még egy kis szabad helyet is hagyva maga mellett — beleférne az S betűnek jutó részbe legújabb munkám-

ban, a három kötetes, 6200 oldalas GREEN-féle szlengszótárban (2010).⁸ 1981-ben, miközben első bizonytalan lépéseimet tettem meg egy olyan területen, mely alkalmasnak tűnt a birtokba vételre, felfedezéseimet még cédulákra jegyeztem fel. Jelenlegi kutatásaim már egy szerveren gyűlnek egy másik szobában és az idő felében — mivel London és Párizs között élek — egy másik országban, jókora távolságra attól a helytől, ahol lejegyzem őket. Kétlem, hogy a mostani könyv elkészítése lehetséges lett volna számítógép nélkül: 11 500 cédula még kezelhető mennyiség, új munkám azonban 110 000 szlengszót és -kifejezést tartalmaz, 415 000 idézettel, melyeket egy összesen 575 000 szót és kifejezést tartalmazó adatbázisból válogattunk ki. És ehhez a könyv kiadása óta újabb 5000-et adtam hozzá. Talán lehetséges lett volna a szótár elkészítése — láttam az oxfordi szobát tele az *OED* első kiadásának céduláival, pedig az sokkal nagyobb vállalkozás volt —, de semmiképpen sem lett volna könnyű.

1993-ban — kis kihagyás után, mikor is egy fogalomköri szlengszótárt, azaz tezauruszt írtam, továbbá egy tanulmányt a szleng szókincsének tematikus alapjairól, valamint három könyvet az orális történelemről (a hippik fémjelezte 60-as évekről, az Egyesült Királyságba való bevándorlásról és az úgynevezett szexuális forradalomról) — egy új, egykötetes szlengszótár írásával bíztak meg. Ez, csakúgy mint elődei, körülbelül félezer év történelmét öleli fel, és az összes olyan országból gyűjt szlengszavakat, ahol az angol nyelv fontos szerepet játszik (Egyesült Királyság, USA, Ausztrália és Új-Zéland, Írország, Dél-Afrika, a Karib-tenger anglofón szigetei). Az egyre szélesebb körű kutatásaim alapján átdolgozott, javított és kibővített könyvet 2005-ben és 2008-ben újra kiadták. A többkötetes szótár elkészítését 1998-ban rendelték meg. A modern könyvkiadás szélsőjei úgy hozták, hogy az egymást követő három kiadó közül kettőt bezártak a tizenhét évi munka alatt, és a harmadik — amelynek ráadásul nem is volt semmilyen tapasztalata e téren — kapta meg a feladatot a tulajdonos multinacionális cégtől. De végül, valamifajta csoda folytán, megjelent a szótár, egy olyan világban, melyet egyre inkább — és a referenciamunkák esetében helyeselhetően — a nyomtatott helyett az internetes publikációk uralnak.

Mint említettem, a referenciamunkák jövője az online megjelenés. Projektem számára még nem találtam támogatót — talán SAMUEL JOHNSONhoz hasonlóan szükségem volna egy 18. századi pártfogó modern megfelelőjére. Szándékom az adatbázis fejlesztésének folytatása, habár egy újabb nyomtatott változat megjelenését nem látom biztosítottnak. De a lehetőségek hatalmasak: a szleng, mint mindig, folytatja fejlődését, míg az újonnan digitalizált forrásanyagok — legyen ez modern anyag vagy például egy egész sor régi újság vagy folyóirat — folytonos gyarapodása a kutató munkáját még inkább kifizetődővé teszi, de ugyanakkor még megterhelőbbé is. Az embernek nagyon igyekeznie kell ahhoz,

⁸ JONATHON GREEN (2010): *Green's Dictionary of Slang I–III*. Chambers. (A szerk.)

hogy a felhalmozódó anyagot legalább szemmel tudja követni, ha már a lépést nem is igazán lehet tartani. Elődeim számára a nagy kérdés az volt, hogy hol találják meg a segédanyagokat; számomra pedig az, hogy melyik ponton szabad megállnom. Nem, teljesen leállni, az nem áll szándékomban, de megengedni önmagamnak, hogy feladjam legalább egy kis időre a rapszövegek átvizsgálását, és továbbhaladjak a bluesra, vagy hogy a tévés forgatókönyveket filmesekre cseréljem. És amellet, amit az internet elérhetővé tesz, ott van az is, amit az internet létrehoz: blogok, tweetek és így tovább. A feladat soha nem volt ilyen hatalmas.

* * *

Azt mondanám, hogy ez olyan feladat, amit még összetettebbé és emberpróbálóbbá tesz a megfigyelt nyelv természete. A szleng — és nincs érvényes ellenérv ez ellen, még akkor sem, ha már sokkal próbálkoztak — legalább annyira része a nyelvnek, mint annak bármelyik más részhalma, így például a dialektusok vagy a szaknyelvek. Az angol szleng esetében ezt világosan mutatja JAMES MURRAYnek az az *OED* bevezetésében elhelyezett ábrája, melyen a középpontban „Az angol nyelv” áll, körülötte pedig a dialektusok, a szaknyelvek és a többi. MURRAY nem állított fel semmiféle hierarchiát, nem írt elő semmilyen sorrendet, nem mondta meg, mi a „jó” és a „rossz” vagy a „jobb” és a „rosszabb”. De afelől nincs kétség, hogy az angol nyelv „családfáját” tekintve egyértelműen a szleng a feketebárány.

A szleng az a nyelv, amely nemet mond. Az utcán születik és ellenáll a tiszteltreméltóság finnyáskodásának. Szemtelen, gúnyos, szkeptikus a szabályokkal, előírásokkal és ideológiákkal szemben. A nyelv olyan változata, melyet legkorábbi megjelenése óta a legalsó szintekhez, a bűnözőkhöz, a nemkívánatos személyekhez, a társadalom peremén élőkhez vagy a társadalom üldözöttjeihez társítanak. Az idők folyamán cenzúrázták, figyelmen kívül hagyták, félresöpörték és a csatornába dobták, ahonnan az elterjedt nézet szerint ötleteit meríti, és ahol a szleng és használói feltételezhetően otthonra találnak. Mindig valamiféle különálló jelenség maradt, és sokak számára pontosan ilyennek is kell maradnia.

Mégis, ha igazak is ezek a negatívumok, akkor is kívülről erőltették a szlengre őket. Az előítéletesek, a gyávák, a tudatlanok, a rosszindulatúak. A szleng valójában élénk, kreatív, szellemes és nyitott a látszólag végtelen számú újításra. Kukkoló, amorális, szabadsághívő és szabadelvű. Elvetemült. Kegyetlen. Önmagát kényeztető. Mókás, és kitűnően lehet vele szórakozni. Szótárai a marginalitás és a lázadás, a megfosztottság és a frusztráltság orális történelmét írják meg. Felsorolják azokat a szavakat, amelyek éppen azért jöttek létre, hogy megvilágítsák és megváltoztassák az említett módon jellemezhető élethelyzeteket. A szleng mindenekelőtt emberi. Peremhelyzetéből adódóan önmegerősítésünk eszköze-

ként is tekinthetünk rá: kibeszélem / meggyalázom / obszcén vagyok, tehát vagyok. Sötét szavakat üvöltök a sötétségbe.

Semmivel sem azonosul, csak önmagával — nincsenek hiedelemrendszerek, nincsenek igazhitűek, nincs hit, vallás, politika, politikai párt. Ez a nyelvi megfelelője FREUD Ösztön-énjének, amelyet 1933-ban úgy definiált, mint „személyiségünk sötét, elérhetetlen része (...) Teli olyan energiával, mely az ösztönöktől ér el hozzánk, de nincs szervezetsége, nem teremt kollektív akaratot, csupán arra törekszik, hogy elérje az élvezeti elv alá rendelt ösztöni igények kielégítését.”⁹

Szinte természetesnek tűnik, hogy a szleng, miután kialakította magáról a „nyelv kívülállója”-képet, nehézségeket állít azok útjába, akiknek a hivatása a szleng felfedezése lenne. Mielőtt az ember elkezdené a szókészlet összegyűjtését, szembesülnie kell a szóval magával. *Szleng (slang)*. A francia *argot*-hoz hasonlóan nincs egyszerű, biztos, konkrét etimológiája.

Habár a szó az 1740-es évek körül több jelentésváltozatban bukkant fel¹⁰, kimondottan nyelvészeti értelemben először csak 1756-ban jegyezték fel, etimológiai magyarázatokkal pedig egészen a 19. század közepéig, JOHN CAMDEN HOTTEN *A Dictionary of Modern Slang, Cant, and Vulgar Words* [A modern szleng, a tolvajnyelv és a vulgáris szavak szótára] című műve (1859) előtt nem is próbálkoztak. A *slang* kifejezést csak két lexikográfus, WEBSTER és OGILVIE említi meg. JOHNSON, WALKER és a régebbi szótárkészítők csak a *sling*, azaz ’elhajít’ ige múlt idejű alakjaként utalnak a *slang*-re, de egy szót sem ejtenek a szlengről ’alantas, vulgáris vagy el nem ismert nyelv’ jelentésben. A szó eredetének kérdését gyakran vetették fel irodalmi folyóiratokban és könyvekben, de egészen mostanáig csak JONATHAN BEE, bocsátkozott etimológiai elemzésbe. BEE már-már a tudatlanságra jellemző vakmerőséggel jelentette ki, hogy „a szleng a rabok által viselt béklyók, avagy »slang«-ek nevéből ered, s ezt a nevet ezek viselésének módozatából szerezte, merthogy egy szíjra (*sling*) van szükség ahhoz, hogy a béklyókat a föld felett tartsák”¹¹ („BEE”, azaz JOHN BADCOCK sportújságíró volt, a *The Turf, the Ring, the Chase, the Pit, the Bon-Ton etc.* [A

⁹ FREUD, SIGMUND (1933): *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* [Sigmund Freud összegyűjtött pszichológiai írásai]. London. XXII, 73.

¹⁰ Ott van még a *A Plan for a Hospital for Decayed Thief-Takers* [Megviselt poroszlók kórházának terve] ígéretes bizonyítéka, egy dokumentum, melyet a poroszló-szélhámos JONATHAN WILDnak tulajdonítanak, s mely a következő sort tartalmazza: „The master who teaches them should be a man well versed in the cant language, commonly called the Slang Patter, in which they should by all means excel” [A mester, ki tanítja őket, jártas kell hogy legyen a tolvajnyelvben, melyet *Slang Patter*-nek [szlenghalandza, fecsegés] neveznek a köznyelvben, s melynek használatában mindenképpen ki kell tűnniük]. WILDot 1725-ben felakasztották; a pamflet 1758-as keltezésű. És bár állítólag egy JOHN WILDnak tulajdonított kéziratból nyomtatták (melyet newgate-i halálraítéltként írt), az aláírás, „Henry Humbug”, szinte minden kétséget kizáróan egy későbbi satirikus íróra utal.

¹¹ HOTTEN, JOHN CAMDEN (1859): *A Dictionary of Modern Slang, Cant, and Vulgar Words*. London. xlix.

lóverseny, a gyűrű, a vadászat, a küzdőtér, az elegáns stílus stb.] című szótára 1821-ben jelent meg). HOTTEN saját meggyőződése az volt, hogy a „Szleng nem angol szó; hanem cigány kifejezés, mely „titkos nyelvet” jelent, és a szinonimája a halandzsa (*gibberish*), egy másik olyan szó, melyről azt hitték, hogy nincs meghatározható eredete”¹².

Sem BARRÈRE és LELAND (1889–1890)¹³, de FARMER és HENLEY (1890–1904)¹⁴ sem firtatták tovább a dolgot szlengszótáraikban. A választ a szakemberekre hagyták a készülöben lévő *OED*-nél. Sir WILLIAM CRAIGIE, aki az első kiadásban a szlenggel foglalkozott, a szótárra jellemző óvatos megközelítést alkalmazta ebben a kérdésben. Így fogalmazott: „tolvajnyelvi eredetű szó, melynek eredeti forrása nem nyilvánvaló”; további találgatásokba azóta sem bocsátkoztak (habár az *OED* online változata átdolgozás alatt van, s még nem értek el a *slang*-hez). CRAIGIE a lehetséges eredetek elutasítását egy további jegyzettel toldotta meg: „a dátum és a szó korai társításai valószínűtlenné teszik, hogy a szlengnek bármiféle kapcsolata lenne bizonyos norvég alakokkal, melyek értelmükben némi hasonlóságot mutatnak”. Ez az egyértelmű kijelentés határozottan szembenáll egy másik oxfordi filológus, WALTER SKEAT nézeteivel, kinek műve, az *Etymological Dictionary of the English Language* [Az angol nyelv etimológiai szótára] 1879–1882 között jelent meg. SKEAT a szlenget egyértelműen a skandináv nyelvekhez társította. Olyan kifejezéseket sorolt fel, mint a norvég *sleng*: „parittyázás, találmány, eszköz, furfang... kis bővítés vagy refrén vers vagy ballada végén”; *ettersleng* (szószerint: utószleng) „bővítés vagy refrén vers vagy ballada végén”; *slengjenamn*: becenév; *slengjeord*: sértő szó vagy célzás; izlandi *slyngr* és *slunginn*: jártas, fortélyos, és a svéd *slanger*: pletykálni. SKEAT a kétség legkisebb jelét sem mutatta: „az, hogy az összes fent említett norvég és izlandi szó a *sling* leszármazottja, teljesen egyértelmű... Nem látok kifogást ez ellen a magyarázat ellen.” Más etimológusok általában SKEATet követték. HENRY BRADLEY, aki Sir JAMES MURRAY utóda lett az *OED* szerkesztőjeként 1915-ben, elfogadta a norvég kapcsolatot. Így tett ERNEST WEKLEY és H. C. WYLD professzor is későbbi tanulmányaiban. Később ERIC PARTRIDGE (aki sosem engedte, hogy az óvatosság korlátozza saját deduktív készségét) módosította a norvég tézist etimológiai szótárában (*Origins* [Eredetek], 4. kiadás, 1968). Számára a *slang* a *sling* ige múlt idejű melléknévi igenevének nyelvjárási alakja, amely az ó- és középanyolban gyökerezik, és az óskandinávval kapcsolódik össze, így adva a *slung*, azaz az „eldobott” nyelv koncepcióját. Ez kellőképpen magába fog-

¹² HOTTEN, JOHN CAMDEN (1874): *The Slang Dictionary Etymological, Historical, and Anecdotal* [Etimológiai, történeti és anekdotikus szlengszótár]. London. 41.

¹³ BARRÈRE, ALBERT MARIE VICTOR–LELAND, CHARLES G. (1889–1890): *A Dictionary of Slang, Jargon, and Cant* [A szleng, a zsargon és a tolvajnyelv szótára]. Edinburgh. (A szerk.)

¹⁴ FARMER, JOHN STEPHEN–HENLEY, WILLIAM E. (1890–1904): *Slang and its Analogues. (Past and Present)* [A szleng és analógiái tegnap és ma]. London–Edinburgh. (A szerk.)

lalja a szleng becsmérő oldalát is (példának okáért *sling off at*, azaz leparittyázni valamit), és ezt annak rendje s módja szerint alátámasztja (SKEAT is idézi) a norvég *slenga keften*, ami szó szerint azt jelenti: 'állkapoccsal parittyázni', azaz a szó szoros értelmében használni a szlenget, miként SKEAT *slengjeord*-ja is ezt mutatja. De a jelenlegi, online *OED* továbbra sincs meggyőződve minderről.

* * *

Ha nem ismerjük konkrét etimológiai eredetét, akkor hogyan is állunk a definíciójával? Mi is a szleng?

„A szleng a szegény ember költészete”¹⁵ vetette fel JOHN MOORE a *Your English Words*-ben [A ti angol szavaitok] (1962). Olyan nézet ez, mely alátámasztja MICHAEL ADAM tanulmányának címét: *Slang; the People's Poetry* [Szleng; a nép költészete] (2009). És ugyanúgy, mint a szegény emberek, akiknek érdemei vitathatatlanok e szókinccs létrehozása vagy legalábbis jó részének elterjesztése tekintetében – a szleng is mindig velünk van. A szleng — ahogy azt egy kutatója felveti — a nyelv melősa, aki elvégzi a szókinccsel kapcsolatos „piszkos munkát”, vagy — mint MOORE és ADAMS sejtetik — reprezentálja a jogfosztottak lírai kreativitását, esetleg, mint sok kritikus hirdeti még mindig, nem tesz mást, mint a legártalmasabb hatásokat fejt ki a „helyes beszédre”. Akárhogyan is, a szleng öntörvényű marad.

A szleng mint nyelvi jelenség mindenképpen Krisztus előtti. JOHN CAMDEN HOTTEN, aki legalább olyan buzgón próbált előzményeket találni a klasszikus és az azt megelőző korokban, mint bármelyik más viktoriánus tudós, szlengszótára (*Slang Dictionary*, 1859) olvasóinak vonzó, ugyanakkor szárnyaló fantáziáról tanúskodó képet fest erről az „univerzális és ősi” nyelvfajtáról. „Ha fenntartás nélkül el kell fogadnunk a *bölcs ember* mondását, hogy »nincs új a nap alatt«, az eltemetett Ninive »bőjtölő« férfiai csomózott és ajtószőnyeg kinézetű szakállalakkal akár szlengviccekkel is szórakoztathatták egymást Szennahérib¹⁶ palotájának lépcsőjén; és az ókori Egyiptom kövei és az ősi téglák, melyeket a dicső Babilon építéséhez használtak fel, akár a modern régészek előtt ismeretlen szlenghieroglifákkal is lehetnek borítva...”¹⁷ És a föníciaiak, a görögök, valamint a rómaiak mind rendelkeztek feltételezésünk szerint (sőt a két utóbbi nép esetében ez bizonyos) saját szlenges beszéddel.

A *slang* mint önálló szó azonban a (nyomtatott) nyelvben csak a 18. század közepe táján bukkan fel. Az *OED* (1933), mely csak azokat a szlengkifejezése-

¹⁵ MOORE, JOHN (1962): *Your English Words* London. 42.

¹⁶ Szennahérib vagy Szín-ahhé-eriba az Újasszír Birodalom egyik jelentős uralkodója volt i. e. 704–681 között. (A szerk.)

¹⁷ HOTTEN (1859): *Modern Slang, Cant...* xlix.

ket vette fel, amelyek a kanonizált irodalomban megjelentek, a 16. és 17. századi szójegyzékíróktól származó szavakat úgy definiálta, mint „sajátos szókészlet, melyet bármilyen alacsony állású vagy rosszhírű ember használhat; alantas, vulgáris nyelv”, amihez hozzáteszi, hogy „Erőteljesen bizalmas jellegű nyelv, amely a színvonalas, művelt nyelv szintje alatt helyezkedik el, és amely vagy új szavakból, vagy meglévő, de valamilyen sajátos jelentésben használt szavakból áll”. Szigorúan nyelvészeti értelemben a szót először 1756-ban jegyezték le, amikor WILLIAM TOLDERVY *The History of the Two Orphans* [A két árva története] című darabjának első felvonásában azzal találkozunk, hogy „Thomas Throw jól kiismerte magát a városban, jól ismerte a szlenget, (...) és megértette a gazemberek beszédének minden szavát”. És rögtön szembetaláljuk magunkat egy lehetséges kérdéssel. Throw szlengje a beszédére utal, vagy kétszínű és valószínűleg bűnözői életvitelére? Az utolsó kifejezést figyelembe véve azt feltételezhetjük, hogy az utalás valóban a szókincsére vonatkozik, s ebben az esetben a kérdéses *szleng* szó nem több, mint a tolvajnyelv és a bűnözői zsargon szinonimája, és nem foglalja magában a napjainkra kialakult tágabb jelentést. (TOLDERVY maga is ismerte „a szlenget” — színdarabjában száznál is több alkalommal bukkannak fel szlengkifejezések, így például a cipők *dewbeaters* [tkp. harmatverők], egy impotens férfi *fribble* [tkp. komolytalan, pizsmogó] és a vagina *cornercupboard* [tkp. sarok-faliszekrény].) A századfordulóra azonban a szleng értelmezése jelentősen kibővült.

Amellett, hogy a *szleng* a *tolvajnyelv* szinonimája lett, olyan szellemi nagyságok mint CHARLES KINGSLEY (1857-es levelében) elkezdték a *zsargon* vagy a „hivatásbeli, szakmai nyelv” alternatívájaként használni. GEORGE ELIOT (a *Middlemarch*-ban, 1872) nemcsak a boltosok szlengjére utalt (leszólva a „felsőbbrendű beszédet” mint a finomkodók sajátját), de hozzátette, hogy „minden általunk választott szó szleng (...), a pallérozott angolság a történelemíró és esszéíró széplelkek szlengje”.¹⁸ És a legerősebb szleng az összes közül a költők szlengje”.¹⁹ DICKENS *Household Words* c. folyóiratába írt esszéjében 1856 szeptemberében a szlenget támadja, de úgy tűnik, inkább a sztenderd beszéd affektáltsága és egyéb sajátosságai bosszantják, mint a vulgáris szinonimák listája (a „részeg” stb. szinonimái), hiszen ezek részletes felsorolását, önmagával ellentmondásba keveredve, úgy tűnik, élvezzi. Még inkább említést érdemel az, hogy ha a szókinése nem is, maga a *slang* szó a század közepére elfogadottá vált a sztenderd angolban, így több más tiszteletre méltó emberhez hasonlóan JOHN KEBLE is használta (1818-ban), valamint THACKERAY is (*Hiúság vására*, 1848). 1858-ban TROLLOPE a *Dr. Thorne*-ban azt írta, hogy „gyors szlengemberek, akik gyorsak voltak és szlengesek, és semmi több”. Ez az idézet utal nyelvükre és

¹⁸ A mondat második fele BARTOS TIBOR fordításából (Budapest : Európa, 1976). (A szerk.)

¹⁹ ELIOT, GEORGE (1872): *Middlemarch*. London. XI. fejezet.

korhely, macsó stílusukra is. A La Manche csatorna túloldalán BALZAC a *Kurtizánok tündöklése és nyomorúsága*-ban úgy nyilatkozott az argóról, hogy „nincs még egy olyan energikus vagy színes nyelv mint ezen földalatti világ nyelve”²⁰, még akkor is, ha HUGO „elátkozott embere” irtózott tőle, mert ez egy „gyűlöletes szólásmód az általános nyelvbe oltva, akár egy ocsmány kinövés”.²¹ De HUGO ennek ellenére egy egész fejezetet szentelt az argónak a *Nyomorultak*-ban.²² ZOLA *A Patkányfogó*-ban (1877) jellemző módon az irodalmi realizmus sarokpillérévé tette.

FRANCIS GROSE 1785-ös szótárában „tolvajnyelvként” definiálja a szlenget, de magát a szót nem tünteti fel címszóként. Az első szótári definíciót NOAH WEBSTER írta 1828-ban: „alantas, vulgáris, jelentés nélküli nyelv.” WEBSTER utódai számos különféle megközelítéssel álltak elő. Az 1864-es *Webster–Mahn* például így módosította a definíciót: „alantas, vulgáris, jogtalan nyelv: köznyelvi kifejezésmód, különösképp olyan, ami divatban van a társadalom néhány osztályában.” WEBSTER riválisa, JOSEPH WORCESTER a *Dictionary of the English Language*-ben [Az angol nyelv szótára] (1860) így jellemezte a szlenget: „viszszataszító, alantas vagy vulgáris nyelv; szélhámosságok vagy közönséges személyek tolvajnyelve, halandzsza”. „A szleng okait”²³ tárgyalva az *Overland Monthly* 1870-ben a következő meghatározást alkalmazta: „a gondolati erő spontán kitörése, hangok formájában való megtestesülése” és megjegyezte, hogy ennek a szókinsnek nincs célja „a nyomatékosításon és illusztráláson kívül”. BRANDER MATTHEWS a *Parts of Speech*-ben [Szófajok] (1901) „A szleng funkciójá”-ról²⁴ írva úgy definiálta azt, mint „Egy szó vagy kifejezés, melynek jelentését nem ismerik fel az udvarias levelekben; vagy azért, mert csak most találták ki, vagy mert már eltűnt az emlékezetből... Kivétel nélkül a törvénytelen csúf bélyegét magukon viselő, különféle forrásokból származó társalgási kifejezések gyűjteménye.”

A *Century Dictionary* [Az évszázad szótára] (1889–1891) a következőt tartalmazza: „Szleng... köznyelvi szavak és kifejezések, melyek a tolvajnyelvből, a csavargók durva nyelvéből vagy más jelöletlen osztályoktól erednek; vagy, noha formailag a sztenderd nyelvhez tartoznak, bizalmas, szeszélyes vagy extravagánsan metaforikus jelentéssel bírnak, s vulgárisnak, nem elegánsnak tartjuk őket.” A *Standard Dictionary* [Sztenderd szótár] (1895) tartózkodott az értékítéllettől,

²⁰ BALZAC, HONORÉ DE (1849): *Splendeurs et Misères des Courtisanes*. (Angol fordítása: *A Harlot High and Low*. 1970. 441.)

²¹ HUGO, VICTOR (1866): *Le Dernier Jour d'un Condamné* [Egy halálraítélt utolsó napja]. Paris. 21/1.

²² Ld. pl.: HUGO, VICTOR (1966): Az argó. In: HUGO, VICTOR: *A nyomorultak. II. kötet*. Budapest : Európa Könyvkiadó. Negyedik rész. Hetedik könyv. 380–400. (A szerk.)

²³ The Rationale of Slang. *Overland Monthly* IV (California, February, 1870) 187.

²⁴ MATTHEWS (1901): *Parts of Speech*. New York. 188.

de mégis alaposan elmondta a véleményét: „1. Nem elegáns és nem elfogadott, népszerű nyelv, amely alacsony vagy nem írásbeli eredetű és használatú szavakból áll, vagy olyan legitim kifejezésekből, amelyeket groteszk, szabálytalan vagy metaforikus értelemben használnak, és amelyek a bevett használatban és a jóízűség által nincsenek elfogadva... 2. Tolvajnyelv vagy zsargon, amely tolvajokra és csavargókra jellemző.”

1913-ban, a *New Standard Dictionary* [Új sztenderd szótár] a szlenget úgy magyarázta, mint „egy adott szektának, szakmának vagy emberek csoportjának a beszéde vagy dialektusa” és hozzátette, hogy a *szleng* szót használják olyan „kifejezésekre, melyek vagy közönségesek és durvák önmagukban, vagy különösen használatosak a társadalom közönségesebb és durvább részeiben.” Ugyanabban az évben a *New International Dictionary* [Új nemzetközi szótár] a következőt írta: „Eredetileg a tolvajok, cigányok, kéregetők stb. tolvajnyelve; ma olyan nyelv vagy szókészlet, mely vagy olyan új szavakból, kifejezésekből áll, melyek gyakran a csavargó vagy írástudatlan osztályokból származnak, vagy olyan tetszőleges jelentésű szokványos szavakból és kifejezésekből, melyek szokványos, de vulgáris vagy nem elegáns használatúak; szintúgy egy konkrét hivatás vagy társadalmi osztály zsargonja, népszerű tolvajnyelv.” Az *OED* egy ugyanekkor íródott szócikkben a fentebb már bemutatott definíciót adta meg. A *New Encyclopedia Britannica* [Új Encyclopedia Britannica] (1982) a tolvajnyelvgyűjtő DAVID MAURER által írt szócikkben a következőket állítja a szlengről: „nem konvencionális szavak vagy kifejezések, melyek vagy valami újat fejeznek ki, vagy valami régit új módon. Pimasz, fésztelen, illetlen; lehet erkölcstelen vagy obszcén. Színes metaforái általában a tisztességet veszik célba, és jellemző rá a velős, néha szellemes, gyakran arcátlan társadalomkritika is, melynek a szleng sajátos zamatát köszönheti. A szleng így aztán nemcsak egyszerű szavakat foglal magába, hanem olyan kifejezéseket is, melyeket különleges módon használnak bizonyos társas kontextusban.”

Hogy újabb definíciók felé forduljunk, az *OED*-hez tartozó JOHN SIMPSON azt gondolja, hogy „általános szabályként azt mondhatjuk, hogy a szlengszavakat, melyeket a beszédközösség egy alcsoportja használ meglehetősen gyakorisággal, a formálisabb nyelvi réteghez tartozó szavak alternatívájaként tartjuk számon, míg a bizalmas kifejezésekre úgy tekintünk, mint a beszélőközösség által széles körben használt informális kifejezésekre.”²⁵ A jelenlegi online *Merriam-Webster* a következőt írja: „informális, nemsztenderd szókinccs, melynek szókészletét főként szóalkotással keletkezett szavak, illetve önkényesen megváltoztatott kifejezések és extravagáns, erőltetett vagy pikáns szófordulatok alkotják.”²⁶ A *Gale Cengage Learning* e-kutatóintézet a következőket mondja: „Az

²⁵ Személyes közlés.

²⁶ URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/slang>.

informális, verbális kommunikáció egy típusa, mely általában nem elfogadható a formális írásbeli nyelvhasználatban. A szlengszavak és -kifejezések gyakran színes túlzások, melyeket arra használnak, hogy a beszélő mondanivalóját hangsúlyozzák; sok esetben egy gyakran használt szó vagy kifejezés rövidített változatáról van szó.”²⁷ A Wikipedia kijelenti, hogy „a szleng olyan informális szavak és kifejezések használata, melyek nem tekinthetők sztenderdnek a beszélő nyelvében vagy dialektusában. A szleng gyakran a szókincs azon részeire vonatkozik, melyek tabunak tartott dolgokra utalnak (lásd eufemizmus). Gyakran használják arra, hogy az ember azonosítsa magát társaival, és — habár fiatalok között a leggyakoribb — minden életkorban és társadalmi csoportban használatos.” Az *Urban Dictionary*, a lexikográfiai relativitás jegyében, harminchárom különböző definíciót sorol fel, melyek közül az önfényező definíció a legnépszerűbb: „az egyetlen indok, amiért az urbandictionary.com létezik”. Úgy tűnik, hogy a néhány átgondoltabb alternatíva a felhasználók tetszését sokkal kevésbé nyerte el.

Maga a szleng sokak nemtetszését váltotta ki. JOHNSON természetesen rengeteget fáradozott azon, hogy szótárát megszabadítsa a közönségességtől, és eredeti megbízatása is az volt, hogy szabatos angol szókincset hozzon létre. A szleng igen ritkán került be a hagyományos szótárakba, habár ELISHA COLES bevett néhány tolvajnyelvi kifejezést 1676-ban kiadott művébe, engedékenységet a következőképpen indokolva: „Nem becstelenség a tolvajnyelvi kifejezések megértése: esélyt adhat, hogy megmentsük magunkat attól, hogy elvágják torkunkat, vagy legalább attól, hogy zsebünket meglopják”. NATHAN BAILEY pedig egy egész tolvajnyelvi függelékkel illesztett 1730-ban megjelent művébe. Azonban a kritikusok az Atlanti-óceán mindkét oldalán kimutatták ellenszenvüket. Jellemző JOHN F. GENUNG megközelítése, aki 1893-ban kijelentette, hogy a „szleng nem jelent mást az emberi nyelv tekintetében, mint amit a járványos betegség testünk számára; pont olyan könnyen elkapható, és pont olyan elkerülhetetlen (...) A betegséghez hasonlóan ott a legsúlyosabb, ahol a tisztálkodási körülményekre a legkevésbé ügyelnek.”²⁸ Az az elképzelés, miszerint a szleng nem egyszerűen csak a nyelvre, hanem a társadalom egészére veszélyes mint „betegség” vagy mint „perverzio”, kivétel nélkül átjárja az ilyen megjegyzéseket. Azonban kevesen kelhetnek versenyre JAMES C. FERNALDDal, aki így kezdte esszéjét (*The Impoverishment of the Language: Cant, Slang, Etc.* [A nyelv elszegényedése: tolvajnyelv, szleng stb.]) a *Progressive English*-ben [Progresszív angol] (1918): „A romlás minden földi dolgot elér egyszer. Fagy, eső és szél zúdul le a hegyekből, és a folyók a sziklaport belemossák a tengerekbe... A piramisok megfosztatnak az őket egykor takaró faragott kövek védőborításától, s most már nem többek durva, bár hatalmas tornyoknál a néptelen sivatagban. A Parthenón (...)

²⁷ URL: http://www.gale.cengage.com/free_resources/glossary/glossary_s.htm.

²⁸ GENUNG J. F. (1893): *Outlines of Rhetoric* [Retorikai áttekintés]. Boston. 32.

hosszú ideje elhagyatott... A Birodalmi Róma fenséges műemlékeit lerombolták, és alapzatukat por fedi. A nyelv ugyanezen hajlamot mutatja a romlás tekintetében.” Nevethetünk, de úgy tűnik, Fernald úr sírt.

És folytatta: „A szleng javarészt a közösség durvább és műveletlenebb csoportjaiban használatos. Kevés könyvet olvasnak ezekben a körökben, s azok sem bírnak irodalmi értékkel, így aztán semmi sem mutatja meg nekik, milyen a magasabb színvonalú beszéd (...) Még egykoron kitűnő szavak és kifejezések is odáig jutnak, hogy a kocsma vagy a csöcselék gondolatait fejezik ki. Ha ezek a kifejezések erőteljesebbek, hamar divatossá válnak, mert az erélytelen, letargikus és ötletelen elmék szívesen veszik, ha az eredetibb és erősebb egyéniségek — akik azonban nem sokkal állnak felettük! — felkapják, és magukkal viszik őket. Így aztán néhány szó és kifejezés utcáról utcára süllyed egyre lejjebb, egész városrészekben keresztül. Az alantas színterek felkapják, a kocsmákban továbbadják őket a pult felett, a sárga újságok kinyomtatják, azok az üzletemberek, akik ilyen közegben üzletelnek, átveszik, a gyermekek játszótársaiktól tanulják meg...”

„A szleng... megkímél minket a gondolkodás nehézségétől — és dicsőségétől is egyben. Ugyanazon közönséges szavunkat vagy kifejezésünket számos gondolatunk kifejezésére használhatjuk (...) A szleng a mentális szegénység reklámozása... Szinte kizárólag a társadalom közönséges és durva csoportjaiból származik, vagy esetleg az ösztöni gondolatátvitelből és vágyakból.” És mivel „Az alvilág kavargása állandóan felszínre hozza a sarat és iszapot, az antik metszeteket nemtelen és közönséges használatra zülleszt le”, azoknak, akik rendelkeznek a megfelelő kulturális ismeretekkel és műveltséggel, muszáj „szilárdan ragaszkodniuk ahhoz, amiről tudják, hogy jó és szép az elfogadott értékrend alapján”.²⁹

Negyven évvel később MILTON MILLHAUSER, amikor az *English Journal* számára a „Case Against Slang” [Tanulmány a szleng ellen] című munkáját írta, jóval kevésbé volt apokaliptikus, sőt, némiképp védelmező álláspontot vett fel, elismerve, hogy „Ezen [kritikát] valószínűleg azon tanulók cseppet sem veszik jó néven, akik (...) úgy tűnik, az oktatást olyan folyamatnak tekintik, mely anélkül fejleszti őket, hogy akár kis mértékben is megváltoznának ettől. (Ami azt illeti, van valami földi bölcsesség stílusának könnyedségében; nem árt ügyünknek, ha jó indulattal kezeljük, s elfogadjuk, hogy a dolgokat nem mindig kell logikai szélsőségként értelmezni.) De legalább őszintévé, specifikussá és közvetlenné tehetjük elemzésünket. »A szleng az a fajta beszéd, amely leicsinyli azt, amit közvetít. Azért hozták létre, hogy bizonyos, széles körben elterjedt véleményeket fejezzen ki, és ezért hiányzik belőle a precíz és a változatos. Kerülnünk kell, mert nem alkalmas a kritikus gondolkodásra, és mert ci-

²⁹ FERNALD J. C. (1918): The Impoverishment of the Language. In: *Cant, Slang, Etc. Progressive English*. 238, 247-248, 253.

nikus és sekélyes hangnemet erőltet komoly gondolatainkra.«³⁰ Ilyen világosan és precízen fogalmazhatunk. És érezhetjük, hogy a perifériális ellenvetések helyett a központit felhozva máris elmozdultunk a sznobságtól és tudományos előítéletektől, s ügyünket a tényleges kommunikációhoz kapcsoltuk.» Újabban a francia író, DANIEL PENNAC³¹ utasította el a szlenget mint a hatalmukat veszítettek másodrendű szókinccsét: „A szleng nem nyelv, csupán szókinccs (...) a gyengébb fél szókinccse, olyan szegényes, hogy e szavak legtöbbször gyorsan elröpíti a történelem szele: gallyak, pusztán gallyak, túl kevés bennük a gondolat ahhoz, hogy súlyt kapjanak tőle.” Hozzátette, hogy „szinte egy sem kerül közülük szótárba”, habár hogy pontosan mit is ért „szótár” alatt, azt nem tette hozzá.

Akár tetszik, akár nem, a valóság az marad, amit JONATHAN LIGHTER és BETHANY K. DUMAS 1978-as esszéjében³² (Is Slang a Word for Linguists? [Nyelvészeknek való-e a szleng szó?]) lefektetett: „Bosszankodás és csalódás vár azokra, akik a szakirodalomban a vizsgálódás próbáját kiálló szlengdefiníciót vagy -felfogást keresnek. Ehelyett impresszionizmusra fognak bukkanni, sokszor egészen megdöbbentő módon.”³³ Az összes elérhető definíció között megkülönböztetett helyet foglal el LIGHTER saját szintézise (*Cambridge History of the English Language*, 2001, vol. VI: N. America): „Így a szótárakban található különféle definíciókat figyelembe véve az olyan szerzők mint Henry Bradley, Stuart Flexner (...) H. L. Mencken és Eric Partridge részletesebben tárgyalt leírásai mellett, a következő definícióra jutottunk (...): A szleng informális, nemsztenderd, nem szakmai szóképzésre utal, amely főképp szokatlanul hangzó szinonimákból (és kváziszinonimákból) áll, és a sztenderd szavak és kifejezések helyettesítésére szolgál; gyakran a fiatalos, züllött, méltóság nélküli emberekkel és csoportokkal hozza kapcsolatba; és gyakran sokkoló, szemtelen és tisztességtelen mellékjelentést közvetít, különösen az uralkodó kultúrában elfogadott magatartással és értékekkel szemben.”

* * *

Etimológiát és definíciót félretéve, felmerül az a kérdés is, hogy mi is tulajdonképpen a szavak szintjén a szleng. És mi nem az. A szótári és egyéb definíciók nem próbálkoztak ennek megválaszolásával, egészen addig, amíg 1933-ban ERIC PARTRIDGE úttörő szintézisében, a *Slang To-day and Yesterday*-ben [A

³⁰ MILHOUSER M. (1952): Case Against Slang. *The English Journal* 41/6 (June 1952): 306–309.

³¹ PENNAC D. (2009): *Chagrin d'École* [Iskolai bánat]. (Angol fordítása: *School Blues* 2010). 175.

³² DUMAS, BETHANY K.–JONATHAN LIGHTER (1978): Is Slang a Word for Linguists? *American Speech* 53: 5–17. Magyarul: DUMAS, BETHANY K.–LIGHTER, JONATHAN (2002): Nyelvészeknek való-e a szleng szó? In: VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS szerk.: *A szlengkutatás 111 éve*. (Szlengkutatás 4. sz.) Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 277–291.

³³ LIGHTER–DUMAS: i. h. 5. Magyarul: i. h. 277.

szleng ma és tegnap] nem kínált 17 ismérvet, melyek alapján az ember egy szót szlengnek ítélné. JULIE COLEMAN lexikológus idén megjelent történeti művében (*The Life of Slang* [A szleng élete], 2012) a kritériumok számát 11-re csökkentette. 1978-ban LIGHTER és DUMAS csupán 4-et tartott meg közülük. Minden esetben úgy tűnt, hogy ezek a számítások a szókincs visszafejtésének termékei. Azonban saját kérdése megválaszolása közben LIGHTER és DUMAS nyilvánvalóvá tette, hogy a szleng végső soron nem a nyelvészeknek való szó, s nem lehet beletuszkolni 21 olyan kategóriába — 4-ről nem is beszélve —, amely minden esetére alkalmazható lenne.

Ez itt egy lexikográfus írása, nem egy nyelvészé. A lexikográfus célja nyilvánvalóan a szókészlet gyűjtése, és inkább a szókészlet háttérének megismerése, mintsem a regiszter nyelvi állapotának feltérképezése. Hiába az összes ismerv, ha mindegyik következetlen, azonban végső soron mégis minden definíció hasonló; végül csak egy marad, hasonlóan a bíró esetéhez, aki ösztönösen felismeri a pornográfiát, de mégsem tudja megmondani, pontosan mi is az. Így ismerjük fel a szlenget is, ha találkozunk vele. MICHAEL ADAMS, az a nyelvész, akinek a szleng iránti érdeklődése a *Buffy, a vámpírok réme* című tévésorozatban használatos nyelv tanulmányozásával kezdődött (*Slayer Slang* [Vámpírölő szleng], 2003), egyetért ezzel: „A szleng az, ami. Tudni fogod, ha hallod.”³⁴ Számára sok minden a kontextustól függ, és attól a szükséglettől, hogy társas kapcsolatot építsünk ki azzal, akivel beszélünk. A szótárak meghatározásainak összevetése, az összetett definíciók elemzéséről nem is beszélve, nem segít. Ahogyan CONNIE EBLE szlengkutató nyelvész kolléga fogalmaz: „A szlenget nem lehet feladataitól és használatától függetlenül definiálni.”³⁵ És mindketten JAMES B. MCMILLANT idézik 1978-ból: „a szlenglexikológia alapvető problémája — a kategória meghatározása — még nem oldódott meg (...) Amíg a szlenget nem lehet objektívan azonosítani és elkülöníteni (hogy a szótárak ne különbözzenek bizonyos lexémák és idiómák osztályozása terén), vagy amíg precízebb alkategóriák nem helyettesítik az általános SZLENG címkét, addig keveset lehet tenni e szókincs nyelvészeti elemzése érdekében.”³⁶

* * *

Kevés nyelv van a világon, amely ellen tudna állni a szlengnek. Talán azokban a ritka országokban beszélnek ilyen nyelveket, amelyek nem rendelkeznek városokkal, a szleng szükséges olvasztótégelyeivel. A nyelvek természetesen külön-

³⁴ ADAMS M. (2009): *Slang the People's Poetry*. New York. 49.

³⁵ EBLE C. (1996): *Slang and Sociability* [Szleng és társas hajlam]. Chapel Hill, NC. 12.

³⁶ MCMILLAN J. B. (1978): American Lexicology 1942–1973 [Amerikai lexikológia 1942–1973]. *American Speech* 53: 146.

bözőek, néhány mérhetetlenül, néhány csak kissé, de mindegyik különböző. De a szlengek esetében — és igaz ez azokra emberekre is, akik beszélnek ezeket a változatokat — *plus ça change*.³⁷ A részletek különböznek, de a teljes képen is hasonló. A szleng egyetlen történettel rendelkezik, és ez a történet univerzális témákkal bír.

És mit mondanak nekünk ezek a témák? Az alapok következetesen azonosak maradnak a szlengben mindazzal, ami emberi: szex, pénz, ittasság, (másoktól való) félelem, (ön)dicsőítés. Ahogyan az várható, a hangsúly a létezés azon területein van, melyet a szleng maga úgy definiálna, mint „alantas és mocskos”. Ez itt csupán nagyon felületes becslés, de azon szókincs tekintetében, amit saját adatbázisomba vittem be, ezt a tematikus hierarchiát találom:

Bűnözés és bűnözők 5012 címszó / Ital, ivászat és részegesek 4589 / Drogok és droghasználók 3976 / Pénz 3342 / Nő (sokfajta leírással, melyek közül szinte egyik sem hízelgő) 2480 / Ostobák és ostobaság 2403 / Férfi (sokfajta megközelítés, nem minden esetben, de gyakran öntömjénező) 2183 / Nemi aktus 1740 / Pénisz 1351 / Homoszexuálisok/Homoszexualitás 1238 / Prostituáltak és prostitúció 1185 / Vagina 1180 / Rendőr és rendőri tevékenység 1034 / Maszturbál és maszturbáció 945 / Meghal, halál, halott 831 / Üt vagy ver 728 / Dühös 776 / Ánus vagy fenék 634 / Rasszista vagy nacionalista sértő kifejezések 570 (+ származékaik kb. 1000, a sort a feketék és zsidók vezetik) / Ürit és ürítés, illetve Víz és vizelés 540 / Öl vagy gyilkosság 521 / Csúnya 279 / Dühös 255 / Kövér 247 / Hányás és hány 219 / Eskük 158.

Ezek a számok az angolul beszélők szókincsén alapulnak, de nem hinném, hogy bármely szleng nagyobb mértékben eltérne ettől. A szlenget valódi eszperantónak is tekinthetnénk: ez az igazi nemzetközi nyelv. Természetesen nem szoros értelemben vett eszperantó — hiszen olyan sok különböző nyelvben található meg —, csak képletes; a szleng minden változatán átívelő képekkel, a kommunikációban betöltött azonos szereppel, az önkinyilatkoztatás ugyanolyan eszközeként.

Mindez számomra azt bizonyítja, hogy még ha a szókincset alkotó egyéni kifejezéseket múltónak bélyegezzük is (bár ez korántsem megalapozott megközelítés), a témák állandósága biztosítja, hogy a szleng tartósan megmaradjon. A képek nem tűnnek el, nem múltékonyak. Tükrözik azt, ahogyan bizonyos témákról gondolkozunk. Hívhatnánk ezt sztereotipizálásnak is, hiszen a szleng gyakran sztereotípiákban gondolkozik, de lehet, hogy a pszichológiai gyorsírás szerencsésebb szinonima lenne?

Van-e tehát valamiféle egyesítő tényező, valami, ami összeköti a szleng kiterjedt szókincsét? A javasolt szempontok annyira szerteágazóak, hogy én inkább

³⁷ Francia: *Plus ça change plus c'est la même chose*, vagyis: minél inkább változik, annál inkább ugyanaz marad. (A ford.)

valami absztraktabbat részesítnék előnyben. Mondjuk valami féle lendületet. Számomra ez az a kapcsolat, ami ahelyett, hogy a nyelvészet merev elvárásainak akarna megfelelni, inkább impresszionisztikus, és 30 év elmélyült munkájával összeszedett 600 000 példán alapul. A szleng a szíve mélyén, a legobszcénabb és legmocskosabb mélységeiben is felforgató. Nagyon sok kifejezése túlmegy a megszokott használat egyszerű kiforgatásán. Kisajátítja, újraértelmezi és kigúnyolja a szavak elvesztett tisztességét. Ha kategóriáimra pillantunk, sok negatív van köztük, de hol vannak a gratuláció, a kedvesség, a törődés, a megosztás vagy részvét kifejezései? Nincs egy sem. Vagy hogy a szleng saját udvariatlan kifejezésével éljük, *sweet fuck all*.³⁸

* * *

30 éve gyűjtöm és szótárazom a szlenget. Remélem, sokat tanultam ezalatt; az ember egyre többet tanul minden egyes új címszóval, minden új hozzáadott jelentéssel, újabb források felfedezésével, melyek korábbi, eltérő használatot tárnak fel. És hadd legyek kicsit eretnek:

A „szleng” hivatalos meghatározása végső soron csupán időpocsékolás, intellektuális széljegyzet egy egyáltalán nem intellektuális (de nem is antiintellektuális) kódhoz. Számít valamit is valójában a *slang* szó etimológiája? Merthogy mindmáig ismeretlen. A szleng a marginális, lázadó és ellenkező egyén önkinyilatkoztatásának eszköze. Megismétlem: a kifejezés etimológiája szükségtelen cukormáz a tortán. Arra szolgál csupán, megmaradva kulináris hasonlatoknál, hogy túl sok tojást adjunk a képzeletbeli édességhez; de végsősoron arra jutunk, hogy a többi nagyon emberi dologhoz hasonlóan, melyek a szókincsét adják, a szleng is egyszerűn csak *van*. Talán túlzottan is sokra tartom ezt a nyelvet. Azonban hogy is ne csodálhatnám azt, ami képes volt ilyen mélyen befurakodni moralizáló bőrünk alá.

1998-ban kitaláltam, vagy talán a tudatalattimból ástem elő a szleng leírására az *ellennyelv* kifejezést (maga a szakszó korábban is létezett, de más kontextusokban). A kifejezést, igen tudatosan, az 1960-as évek ifjúsági mozgalmainak leírására gyakran használt *ellenkultúra* terminus mintájára alkottam meg. (Ugyanabban az évben adtam ki arról a korszakról egy könyvet is.) De azóta gondolkozóba estem: valódi nyelv lenne a szleng? Vagy nem több csupán szavak gyűjteményénél? Szókincs. Ha a nyelv bizonyos szabályok meglétét követeli meg (kiejtés, szórend, nyelvtan), akkor nem, a szleng nem nyelv. (Ezt a különbséget emlegetik fel az *ebonics*-nak, az afroamerikaiak vernakuláris angol nyelvének támogatói, hogy túlharsogják azokat, akik a beszéd ezen formáját „csak egy rákás szleng”-nek tekintik, s lenézik. Sok szleng van az afroamerikai angolban, de

³⁸ Kb. 'Egy nagy büdös lófasz'. (A szerk.)

ez nem a nyelv egésze, és a beszéd stílusából sem hiányoznak a leírható szabályok). Az afroamerikai angol marginális, a marginalitás által létrehozott és beszélt nyelv, ami egyúttal marginalitást fejez ki. Azok, akik használják, nyelvként tekinthetnek rá, bár lehet, hogy nincs igazuk. A szleng egyik rögzült etimológiája az, amely a *slang*-ben az *s*-t a *secret*, azaz a titkos szóval magyarázza, és a *lang*-et pedig a *language*-dzzsel, azaz a nyelvvel; mindez azt mutatja, hogy erős a hiedelem, miszerint a szleng nyelv. Azonban a felvetett etimológia hibás. Titkos lehet vagy még inkább titkos lehetett a szleng, de ez nem számít: továbbra is elbukik azokon a teszteken, melyek önálló nyelvvé tennék. Talán nem más, mint szinonimákhoz kötődő szókészlet. Témái vannak: bizonyos tárgyakat foglal magába; használatának filozófiája „ellenfilozófia”; de még akkor is, ha szótárak szükségesek hozzá, nem tekinthető nyelvnek.

Mindazonáltal az az ábra, mellyel Sir JAMES MURRAY, a szótár első szerkesztője bevezeti az *OED* (1928) első kiadását, a szlenget a zsargon, a szakkifejezések, a dialektusok és egyéb nyelvváltozatok mellé helyezi el, és ezeket a központi „angol nyelv” egyenértékű alcsoportjaiként mutatja be.

A jelenlegi *OED-online* a következőképpen fogalmazza meg a *nyelv* definícióját:

1a. A beszélt vagy írott kommunikáció bizonyos országok, emberek, közösségek stb. egy csoportja által használt rendszere, mely tipikusan rendszerjellegű nyelvtani és szintaktikai struktúrában használt szavakból áll.

Ebben az esetben a szleng nem tekinthető nyelvnek. VICTOR HUGO *A párizsi Notre-Dame*-ban felidézi az *Argot* királyságát és annak összes feltételezett lakóját, de ez csupán fikció. Figyelmükbe ajánlanám ezt a leírást, gyönyörű elképzelés, de itt nem használhatom bizonyítékként. A fent említett definíció alapján tehát a szleng nem rendszer. De keressünk csak tovább:

2a. Annak a formája, ahogy szavakkal valamit kommunikálnak; a kifejezés stílusa vagy módja.

Ebben az esetben igen, a szleng határozottan nyelv. És itt az *OED* még utal is a *slangism*-re („szlengizmus”, szlengkifejezés) és a *slanguage*-re (szlengbeszéd).

* * *

Egy újabb eretnekség. A szleng használatának története. A jó történelemírás legalább egy kevés biztos anyagot igényel. Ugyanígy a szleng vizsgálója is. Azonban mi, szlengszótárírók hatalmas, komplex és súlyos struktúrát építünk fel, és nincs más választásunk, minthogy az alapokat homokra helyezzük — legjobb esetben is valami stabilabbféle homokra, legrosszabb esetben pedig futóhomokra.

A korai szlenghasználatra vonatkozó feljegyzéseink legalább annyira frusztrálóak, mint amennyire kevés információt hordoznak. A szleng nem tartozott a kiváltságosok csevegéséhez, így nagyrészt feljegyzetlen maradt. A legkorábbi

anyag, amelyhez visszanyúlhatunk, minimális és nagyon is töredékes. Néhány 13. századi, szenvedélyektől fűtött szindarab Franciaországban, néhány kifejezés CHAUCER vagy PIER PLOUGHMAN műveiben, a *Coquillards* (Kagylósok) 1455-ös dijoni pere, VILLON szinte megfoghatatlan költészete, MATEO ALEMÁN *Guzmán de Alfaraché*-ja (1599–1604), a 16. századi Európa úgy nevezett „kolduskönyvei”. Nem túl megbízható források. Ráadásul ezek minden esetben az alvilági zsargon példái, bűnözői kódok az általános szleng helyett. Azonban az a tény, hogy a feljegyzések viszonylag ritkák, semmiképpen sem bizonyítja azt, hogy a tolvajnyelv teljes fegyverzetben bukkant volna fel a semmiből, vegyük akár például az Egyesült Királyságban Robert Copland 1531 körüli glosszáriumát, vagy Németországban a tolvajnyelv 1479-es első megjelenését, majd utána 1510-ben a *Liber Vagatorum*-ot. Ami a valódi szlenget illeti, így Franciaországban a *bas langage*-t (szó szerint ’alja nyelv’) — a szleng, ahogyan azt a hentes, a pék és városlakó társaik használták —, a kifejezés nem létezik, legalábbis 1756-ig nem, amíg Angliában először le nem jegyzik. De ez engem nem érdekel. Az, hogy nincsenek feljegyzések, semmiképpen sem bizonyítja a nyelv nemlétét. Nem tudom bizonyítani, hogy igazam van, de fenntartás nélkül hiszek ebben. Hiszek a természetes, belénk égetett emberi vágyban, ami arra kényszerít, hogy eltérjünk az elfogadottól. Mind a nyelvben, mind a létezés más területein.

A szótár, melynek szerzőjének legjobb képességei szerint megtámadhatatlan tényekkel kell szolgálnia, nem engedheti meg magának a „hit” luxusát — így én sem, ha szótárt készítek. De ha gyakorlatban nem is, elméletben megengedhetem, és meg is engedem.

* * *

A szlengszótár (különösen az, amely idézeteket is tartalmaz) a marginalitás, a lázadás, a megfosztottság és a frusztráltság orális történelmét rögzíti. Kis kappanak a futóhomok-szemétdombon. Nem szükséges a szleng teljes szókincsét összeszámolni, témái végtelenül ismétlődnek. Továbbra is benne lesz a szex és a drogok, a szajha és a rendőr, a tolvaj és a részeg, a visszataszító, az örült és az összes többi: a szleng továbbra is szinonimákat teremt, hogy általuk újra leírja témáit. Mint a pénz felhalmozódása a nagyon gazdagok számára, akiknek már nincs szükségük rá, a szótárbeli felhalmozás sem több a pillanatnyi állás rögzítésénél. Vagy ha az ember egy alternatív képet keres, a szlenglexikográfia — talán mint a lexikográfia általában — olyan terület feltérképezésére tett kísérlet, mely képlékeny, változó és végső soron feltérképezhetetlen. Az adatok teljességének illetve az elérhető adatoknak a hiánya miatt — még az interneten fellelhető anyagok majdnem naponkénti bővülésével is —, kénytelenek vagyunk fehér foltokat hagyni a térképen. „Itt sárkányokat fogunk találni” vagy kannibálokat — vagy legalábbis reméljük. De a „játék” folytatódni fog akkor is, ha tartjuk a lé-

pést, akkor is, ha nem; a terület létezik, feltérképezve vagy feltérképezetlenül. S az érdeklődő világ igényt tart idegenvezetőire.

És a szótár, ez a rövid életű, befejezetlen eredményjelző, a térkép, amely soha nem tud minden területet lefedni, szinte minden tekintetben inadekvát. Mint hivatalos forrás létezik, magát konkrétan mutatva, de alapjában véve más anyagból gyúrták. Végülis emberek készítették. Egy szótár mindig befejezetlen — milyen is lehetne, amikor a szleng folyamatosan változik? —, kezdőpontjának egy tetszőleges dátumot tesz meg, olyan körülmények alapján, amelyek túlnyúlnak a lexikográfia hatókörén. Meghatározásai lehetnek helyesek, de időrendi adatai szinte kivétel nélkül helytelenek, vagy legalábbis komoly erre az esély — hiszen nem vezeti, és nem is vezetheti más az időpontok becslését, mint a kutatást vezérlő pusztá megérzés. Etimológiai a helytállóságot célozzák meg, de gyakran csupán a sötétben tett tapogatózó lépések, akármennyire is ihletettek, ráadásul szükségszerű, hogy időnként (akár csak hallgatólagosan is) a megérzéseinkre hallgassunk. Helyesírása legalább ennyire vitatható, hiszen az összes nyelv közül a szleng az, amit leginkább a szóbeliség jellemez. Ennek ellenére kiejtésének pontos feltüntetésével még senki sem próbálkozott. Az, amit a lexikográfus tud, és amit megpróbál az olvasónak továbbadni, mindvégig saját tudatlansága árnyékában marad.

Azonban e tények egyike sem kérdőjelezheti meg a szótárak szükségességét. Vagy a szótárkészítő munkáját. De az ember soha nem feledheti, hogy a szókincs nagy folyója a szótárkészítő szelídítési kísérleteitől teljesen függetlenül folyhat, és folyik is tovább.

* * *

S legvégül: maga a szótárkészítő, a lexikográfus. A háborús fotóriporter előrenyomakodik, hogy megörökítse a sérültek gyötrelmeit vagy a menekültek fájdalmait, ám egyiknek sem ajánl fel segítséget, ezért mint hidegszívű szemlélőt, elítélik. Ugyanígy elítélik a szlengszótáríró is. Vagy legalábbis elítélnék, ha lenne valaki, aki észrevenné: az emberi nyelv leírása valamivel kevesebb figyelmet kap, mint az emberek kegyetlenségei. A szlenggyűjtő azonban talán még inkább passzív szemlélő (és általában férfi, akkor is, ha a szleng lexikográfiájának vezető szakértője egy nő), hiszen nem kell kockázatot vállalnia. A terepmunka nem ideális környezet az idézetek számára. Az utca túlságosan zavaros, túl zajos ahhoz, hogy hitelesen ragadjuk meg azt, amit létrehoz; a könyvtár, az online források, így például a Google Book Search vagy a Gutenberg-projekt sokkal biztonságosabb példákat nyújtanak. A 2011-es londoni forrongások filmfelvételeit nézve, és a lázongók tweetjeit és hencegő, önigazoló hozzászólásait olvasva az újságokban és az interneten, olyan mértékben megdöbbentem a köztem és „köztük” lévő szakadék nagyságán, mint azelőtt soha.

A szlengszótáríró számára — aki férfi, középkorú, középosztálybeli — a szleng maga a nagy menekülés. Szex, drogok és rock 'n' roll — és még az asztalodat sem kell soha elhagynod. Az internet segítségével még inkább így van ez. Mély bugyrok anatómusai, Dr. Frankensteinek vagyunk szótár-monstrumainkkal. Szabadon engedjük őket, hogy kószáljanak, be nem teljesedett, védett életünk nevében. Más emberek drámáinak passzív figyelői vagyunk, *flâneur*-ök³⁹ a szleng jól-rosszul megvilágított utcáin. A szókincs kétség kívül a kitartottság és a prostitúció felé hajlik, bűn és bebörtönzés, erőszak és kegyetlenség, bedrogozott és részeg kicsapongók a témái, de a lexikográfus nem szajha, nem tolvaj, nem gengszter, se nem rab, se nem függő vagy alkoholista. Legalábbis nem a szakmája miatt az. A szlengszótáríró nyelvi riporter: feladata a tudás összegyűjtése, kifejtése és a felfedezett információ terjesztése. Megfigyelő, ideális esetben jól informált megfigyelő. És mi nem csupán a szenzációk passzív szemlélői vagyunk. Szívtelenek vagyunk: minket nem az ember érdekel. Vagy nem az emberek történetei. Csak a szavak, a szavak, a szavak. A kéregetőt megkorbácsolják, a szajhának háttértörténete van, a drogos meghal. Minket ez nem érdekel. Csak ha — frusztráló módon és meglehetősen pofátlanul — némák maradnak.

* * *

A szlenglexikográfiát egy nagy kirakós játékként lehetne ábrázolni. A darabkákat állandóan forgatni kell, amíg az egyik nem illeszkedik a másikhoz, és apránként, nagyon-nagyon lassan kirajzolódik a kép. A lexikográfus feladata, hogy ezeket a darabokat elérhetővé tegye, még akkor is, ha a dobozon lévő kép elmosódó, képlékeny, ellentmondásos marad. Csak a színek — csupa elsődleges szín — látszanak jól. Mint a piaci árus, az ember kiteríti áruját. Egy vásárló sincs arra kényszerítve, hogy vásároljon, de ami ott van, az ott van, és a járókelő megnézheti, felmérheti, és akár vásárolhat is. Semmi sem „jó” vagy „rossz”, „jobb” vagy „rosszabb”. És semmi sem tilos. Minden szexizmusa, rasszizmusa és mindent átható cinizmusa ellenére a szleng egyenlő esélyeket kínál mindenki számára.

Több mint harminc év alatt eljutottam odáig, hogy nagyon komolyan veszem azt, amit csinálok. Ez nem valami olyasmi, amit egy angoltól elvárnának, hogy beismerjen — a fesztelen amatőr a választott nemzeti póz —, de angol csak földrajzi értelemben vagyok, és amennyire én tudom, nincs más mód arra, hogy ilyen munkát hatékonyan, és főleg jól csináljon az ember. Lehetséges, hogy túl komolyan veszem a dolgomat, de figyelembe véve azt, ahogy — néhány tiszteletre méltó kollégám kivételével — a szlenghez szokás viszonyulni, rá kellett jönnöm, hogy szinte kötelességem így cselekedni. Az eltorzított kép ellenére, melyet a média közvetít, a szleng — a maga felforgató, ellenzéki szívével — a nyelv

³⁹ Francia: kb. '(lustán) lődörgünk' (*A szerk.*)

roppant fontos része: bármely nyelvé, amely ezzel a regiszterrel rendelkezik. A szleng a legemberibb nyelv, és tanulmányozása saját emberségünkhöz visz minket közelebb, még akkor is, ha ezáltal rákényszerít, hogy a legrosszabb tulajdonságainkra fókuszáljunk. De éppen ez a szleng kiindulópontja, éppen emiatt fontos. „Elmozdult — ahogyan Thackeray fogalmazta meg a *The Eustace Diamonds*-ban, — a szokványos nyelvtől a durva, őszinte beszéd felé.”⁴⁰ Így tesz a szleng is. És a szleng lexikográfusának nincs más választása, mint követni ezen az úton.

(Fordította Kis Bálint)

Taking Slang Seriously Thoughts of a Slang Lexicographer

I am a lexicographer: a writer of dictionaries. In my case dictionaries of slang. What follows is a brief assessment of what I do, the means and system whereby I do it and some thoughts on the status — profession, trade or craft — of the job itself. The lexicographer is only Johnson’s ‘drudge’ when he or she is assembling the dictionary’s materials. That achieved and the book published, the drudge becomes a minor deity: the dictionary’s users want authority and offer their faith. The lexicographer must do all within their power to render this a useful reality.

Slang’s essence is subversion, a cynical, mocking take on the world, an evocation of humanity that while it focuses on its less appetising characteristics, is perhaps more honest in its assessments than more idealised conceptions.

Slang is accordingly difficult to assess and to tame. The word’s etymology remains unproven, subject to a succession of suggestions, both lexicographical and imagistic. Even more confusing, the nature of ‘what is slang’ remains unresolved. The eternal question remains: is slang a word that linguists can usefully consider and which fits easily into the wider patterns of language? and the answer seems to be: no, it is not. Is it, indeed, even a language or simply a lexis of synonymy based on a selection of themes that have been consistent ever since slang collection began.

⁴⁰ TROLLOPE, ANTHONY (1872): *The Eustace Diamonds* [A Eustace gyémántok]. London. L. fejezet.

To conclude: some heresies. Do these long-debated questions, whether etymological, linguistic or any other, really matter. Slang simply is, reflecting a hard-wired need to counter authority that is seen across life, and in this case in the context of language. There is a standard, there must be a slang. The slang dictionary itself is innately flawed; too much is fluid, too much lacks the concrete foundations that would be needed to offer the authority its makers claim. Yet it is also necessary, vitally so, and will continue to exist, even if it moves from the printed page to the digitised screen.

And I, as long as is possible, will continue to keep it company.